

Research Institute of
Hawzah and University

Methodology of Social Sciences and Humanities

Journal homepage: <https://method.rihu.ac.ir/>

Original Article

An Exploration of Effective Legal and Non-Legal Methods for Resolving Media Disputes Inside and Outside Courts of Justice (Comparative Study: Iran and the United States)

Mohammad Javad Heydarian Dolatabadi¹ , Ehsan Ali Akbari Babukani²

1. PhD Student, Public International Law, Faculty of Law and Political Science, Kharazmi University, Tehran, Iran (corresponding author).

mj.heydarian@khu.ac.ir

2. Associate Professor, Faculty of Theology, University of Isfahan, Isfahan, Iran.

e.aliakbari@ahl.ui.ac.ir

Received: 2024/09/22; Accepted: 2025/01/11

Extended Abstract

Media disputes, especially in the contemporary world where we are faced with the rapid dissemination of information, are considered one of the major challenges for legal and judicial systems around the world. As an influential tool in society, the media is often subject to various complaints and lawsuits, which may have legal, economic, and social aspects. Meanwhile, there are various legal and non-legal methods for resolving these disputes, each with its own characteristics and complexities. The main question of this research is: "What are the common legal and non-legal methods for resolving media disputes?" In this regard, the question is specifically raised: "How can private justice guarantee the quality, security, and enforcement guarantees necessary for resolving media disputes?" This research aimed to examine and analyze these methods, especially through a comparative study of the legal systems of the Islamic Republic of Iran and the United States of America. In this research, in addition to analyzing legal methods, such as the settlement system, non-legal methods such as arbitration and voluntary dispute resolution were also examined. This research emphasizes that, in addition to judicial processes, non-legal methods can significantly help reduce the number of court cases and also resolve media disputes peacefully and effectively. Given the complexities and diversity of media litigation, the use of these methods can help resolve problems, especially in fields that have specialized aspects.

Research Method: This research is analytical and descriptive, and using a comparative study, it examines legal and non-legal methods of resolving media disputes in the two legal systems of the Islamic Republic of Iran and the United States of America. For this purpose, first, information was collected regarding the laws and regulations governing the media in both countries and then the methods of resolving media disputes in each of these systems were analyzed. In the first part, information was gathered through a study of legal texts, regulations, and judicial guidelines related to the media in both countries. This information includes media complaint laws, litigation processes, and alternative dispute resolution methods in the Iranian and US legal systems. In the second part, non-legal dispute resolution methods such as

Research Institute of
Hawzah and University

Methodology of Social Sciences and Humanities

Journal homepage: <https://method.rihu.ac.ir/>

Original Article

arbitration, conciliation, and alternative processes were examined and a comparison was made between the use of these methods in Iran and the United States. For this purpose, secondary sources including academic articles, reports, and analyses available in this field were used. Also, by using comparative analysis, the similarities and differences between the two legal systems in terms of managing and resolving media disputes were examined. The research methodology also includes the analysis of real cases and sample cases from the two countries to show how different legal systems can function effectively or ineffectively in resolving media disputes. Finally, this research used qualitative methods to analyze data and presented the results of comparative comparison and analysis of sample cases to suggest improvements in media dispute resolution methods.

Findings: The results of this study showed that various legal and non-legal methods are widely used to resolve media disputes in different countries and systems, especially in Iran and the United States. In Iran, some of these methods, such as public media courts, are still being implemented traditionally; while in the United States, recently developed laws and methods, such as the media settlement and arbitration system, have been presented. A comparative study of the two legal systems of Iran and the United States shows that in the United States, alternative legal methods such as the settlement system, in which the parties voluntarily resolve disputes through a third party, have been successful in reducing the number of court cases. In addition to reducing the burden on the judiciary, these methods help resolve disputes peacefully and can ensure that the parties will adhere to the final decisions. In the Islamic Republic of Iran, due to the specific legal structure and differences in media laws, many of these methods are less applicable. However, in recent years, some of these legal models, such as arbitration in media disputes, have been introduced and applied. These models are particularly useful in situations where media disputes are complex and require expertise. The results of this research also show that legal systems should pay special attention to the rights of media defendants, as well as the need to protect the public interest and transparency in judicial processes. For this reason, non-legal methods can play a complementary role to the courts in many cases.

Discussion and Conclusion: The discussion in this context showed that legal and non-legal methods can be significantly effective in resolving media disputes; while traditional courts may not be able to resolve media disputes quickly and effectively due to their lengthy process and complexities. Non-legal methods such as arbitration and settlement systems have been proposed as useful and efficient options for reducing judicial workload. In the United States, the settlement system is widely used, particularly in media cases, due to its high flexibility and the ability to reach quick and enforceable agreements. This method is particularly useful given the nature of media disputes, which can often be technical and specialized. In the Islamic Republic of Iran, despite advances in the use of non-legal methods, these methods have not yet been fully accepted in the media judicial system; however, given the existing capacities and the need for quick and low-cost resolution of disputes, these models can be used alongside judicial methods. At last, the present research showed that to ensure quality, security, and better implementation of decisions, it is necessary to use a combination of legal and non-legal methods. Furthermore, judicial institutions should gradually support these non-legal methods and design judicial processes in a way that both meets the needs of the media and is transparent and fair.

Keywords: Media dispute resolution, Non-legal alternative program, Complaint judicial system, Media advocate.

Cite this article: Mohammad Javad Heydarian Dolatabadi & Ehsan Ali Akbari Babukani. (2024), "An Exploration of Effective Legal and Non-Legal Methods for Resolving Media Disputes Inside and Outside Courts of Justice (Comparative Study: Iran and the United States)", *Methodology of Social Sciences and Humanities*, 30(120): 97-113.

کاوشی در روش‌های حقوقی و غیرحقوقی موثر برای فیصله‌ی اختلافات رسانه‌ای در داخل و خارج از محاکم دادگستری؛ (مطالعه تطبیقی: ایران و آمریکا)

محمدجواد حیدریان دولت‌آبادی^۱، احسان علی‌اکبری بابوکانی^۲

۱. دانشجوی دکتری حقوق بین‌الملل عمومی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه خوارزمی، تهران، ایران (نویسنده مسئول).

mj.heydarian@khu.ac.ir

۲. دانشیار، دانشکده الهیات، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران.

e.aliakbari@ahl.ui.ac.ir

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۷/۰۱؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۰/۲۲

چکیده گسترده

موضوع: اختلافات رسانه‌ای به‌ویژه در دنیای معاصر که با سرعت انتشار اطلاعات روبه‌رو هستیم، یکی از چالش‌های عمده نظام‌های حقوقی و قضائی در سرتاسر جهان به‌شمار می‌روند. رسانه‌ها به‌عنوان یک ابزار تأثیرگذار در جامعه، اغلب در معرض شکایات و دعاوی مختلف قرار می‌گیرند که این دعاوی ممکن است جنبه‌های حقوقی، اقتصادی و اجتماعی داشته باشند. در این میان، روش‌های قانونی و غیرحقوقی مختلفی برای حل این اختلافات وجود دارد که هر کدام ویژگی‌ها و پیچیدگی‌های خاص خود را دارند. پرسش اصلی این تحقیق آن است که «چه روش‌های قانونی و غیرحقوقی مرسوم برای فیصله اختلافات رسانه‌ای وجود دارد؟» و در این راستا، به‌ویژه این پرسش مطرح می‌شود که «چگونه دادگستری خصوصی می‌تواند تضمین‌کننده کیفیت، امنیت و ضمانت اجرایی لازم برای حل اختلافات رسانه‌ای باشد؟» هدف این تحقیق بررسی و تحلیل این روش‌ها، به‌ویژه با مطالعه تطبیقی نظام‌های حقوقی جمهوری اسلامی ایران و ایالات متحده آمریکا است. در این پژوهش، ضمن تحلیل روش‌های قانونی، همچون سیستم تسویه حساب، روش‌های غیرحقوقی همچون داوری و حل اختلافات به‌صورت داوطلبانه نیز بررسی خواهد شد. در این تحقیق، تأکید بر این نکته است که، علاوه بر فرایندهای قضائی، روش‌های غیرحقوقی می‌توانند به‌طور قابل‌توجهی در کاهش حجم پرونده‌های دادگستری و همچنین حل و فصل اختلافات رسانه‌ای به روشی مسالمت‌آمیز و موثر کمک کنند. با توجه به پیچیدگی‌ها و تنوع دعاوی رسانه‌ای، استفاده از این روش‌ها می‌تواند به حل مشکلات به‌ویژه در زمینه‌هایی که جنبه‌های تخصصی دارند، کمک کند.

روش تحقیق: این پژوهش، تحلیلی و توصیفی است و با استفاده از مطالعه تطبیقی، به بررسی روش‌های حقوقی و غیرحقوقی حل اختلافات رسانه‌ای در دو نظام حقوقی جمهوری اسلامی ایران و ایالات متحده آمریکا پرداخته می‌شود. برای این منظور، ابتدا به جمع‌آوری اطلاعات مربوط به قوانین و مقررات حاکم بر رسانه‌ها در هر دو کشور پرداخته شده و سپس روش‌های حل اختلافات رسانه‌ای در هر کدام از این نظام‌ها تحلیل می‌شود. در بخش اول، اطلاعات از طریق مطالعه متون قانونی، آیین‌نامه‌ها، دستورالعمل‌های قضائی مربوط به رسانه‌ها در هر دو کشور جمع‌آوری می‌شود. این اطلاعات شامل قوانین شکایت رسانه‌ای، فرآیندهای دادرسی، و روش‌های جایگزین حل اختلاف در نظام‌های حقوقی ایران و ایالات متحده است. در بخش دوم، روش‌های غیرحقوقی حل اختلافات مانند داوری، تسویه حساب، و فرآیندهای جایگزین، بررسی شده و مقایسه‌ای بین کاربرد این روش‌ها در ایران و آمریکا صورت می‌گیرد. برای این منظور، از منابع ثانویه شامل مقالات علمی، گزارش‌ها، و تحلیل‌های موجود در این زمینه استفاده می‌شود. همچنین، با بهره‌گیری از تحلیل‌های تطبیقی، شباهت‌ها و تفاوت‌های میان دو نظام حقوقی از نظر مدیریت و حل اختلافات رسانه‌ای بررسی

Research Institute of
Huzah and University

روش‌شناسی علوم انسانی

Journal homepage: <https://method.rihu.ac.ir/>

نوع مقاله: پژوهشی

می‌شود. روش تحقیق همچنین شامل تحلیل موارد واقعی و پرونده‌های نمونه از دو کشور است تا نشان دهد که چگونه سیستم‌های حقوقی مختلف می‌توانند به طور مؤثر یا ناکارآمد در حل اختلافات رسانه‌ای عمل کنند. در نهایت، این پژوهش از روش‌های کیفی برای تحلیل داده‌ها استفاده می‌کند و نتایج حاصل از مقایسه تطبیقی و تحلیل پرونده‌های نمونه را برای پیشنهاد بهبود روش‌های حل اختلافات رسانه‌ای ارائه می‌دهد.

یافته‌ها: نتایج این پژوهش نشان می‌دهد که روش‌های قانونی و غیرحقوقی مختلف برای حل اختلافات رسانه‌ای به طور گسترده در کشورها و نظام‌های مختلف به ویژه در ایران و آمریکا مورد استفاده قرار می‌گیرند. در ایران، برخی از این روش‌ها، همچون دادگاه‌های عمومی رسانه‌ای، همچنان به طور سنتی در حال اجرا هستند، در حالی که در ایالات متحده، قوانین و روش‌های جدیدتری چون سیستم تسویه حساب و داوری رسانه‌ای مطرح شده است. مطالعه تطبیقی دو نظام حقوقی ایران و ایالات متحده نشان می‌دهد که در ایالات متحده آمریکا، روش‌های جایگزین حقوقی همچون سیستم تسویه حساب، که در آن طرفین به صورت داوطلبانه از طریق شخص ثالث به حل اختلاف می‌پردازند، توانسته است موفقیت‌هایی در کاهش حجم پرونده‌های دادگستری داشته باشد. این روش‌ها علاوه بر کاهش بار دادگستری، به حل مسالمت‌آمیز اختلافات کمک می‌کنند و از طرفی می‌توانند اطمینان حاصل کنند که طرفین به تصمیمات نهایی پایبند خواهند بود. در جمهوری اسلامی ایران، با توجه به ساختار حقوقی خاص و تفاوت‌های موجود در قوانین رسانه‌ای، بسیاری از این روش‌ها کمتر کاربرد دارند. با این حال، در سال‌های اخیر، برخی از این مدل‌های حقوقی مانند داوری در اختلافات رسانه‌ای در حال معرفی و استفاده قرار گرفته‌اند. این مدل‌ها به ویژه در مواقعی که اختلافات رسانه‌ای پیچیده و نیاز به تخصص دارند، مفید واقع می‌شوند. نتایج این پژوهش همچنین نشان می‌دهد که سیستم‌های حقوقی باید توجه ویژه‌ای به حقوق متهمان رسانه‌ای و همچنین نیاز به حفظ منافع عمومی و شفافیت در فرآیندهای قضائی داشته باشند. به همین دلیل، روش‌های غیرحقوقی در بسیاری از موارد می‌توانند نقش مکملی برای دادگاه‌ها ایفا کنند.

بحث و نتیجه‌گیری: بحث در این زمینه نشان می‌دهد که روش‌های حقوقی و غیرحقوقی می‌توانند به طور قابل توجهی در فیصله‌اختلافات رسانه‌ای مؤثر باشند. در حالی که دادگاه‌های سنتی ممکن است به دلیل فرآیند طولانی و پیچیدگی‌های خود قادر به حل سریع و مؤثر دعاوی رسانه‌ای نباشند، روش‌های غیرحقوقی مانند داوری و سیستم‌های تسویه حساب به عنوان گزینه‌های مفید و کارآمد در کاهش بار دادگستری مطرح شده‌اند. در ایالات متحده، سیستم تسویه حساب، به ویژه در موارد مربوط به رسانه‌ها، به دلیل انعطاف‌پذیری بالا و امکان دستیابی به توافقات سریع و قابل اجرا، به طور گسترده استفاده می‌شود. این روش با توجه به طبیعت مشاجرات رسانه‌ای، که ممکن است اغلب به صورت فنی و تخصصی باشند، به ویژه مفید است. در جمهوری اسلامی ایران، با وجود پیشرفت‌هایی در زمینه استفاده از روش‌های غیرحقوقی، هنوز این روش‌ها به طور کامل در سیستم قضائی رسانه‌ای پذیرفته نشده‌اند. اما با توجه به ظرفیت‌های موجود و نیاز به حل سریع و کم‌هزینه اختلافات، می‌توان از این مدل‌ها در کنار روش‌های قضائی استفاده کرد. در نهایت، تحقیق حاضر نشان می‌دهد که برای تضمین کیفیت، امنیت و اجرای بهتر تصمیمات، استفاده از ترکیبی از روش‌های قانونی و غیرحقوقی ضروری است. علاوه بر این، نهادهای قضائی باید به تدریج از این روش‌های غیرحقوقی حمایت کنند و فرآیندهای قضائی را به گونه‌ای طراحی کنند که هم پاسخگوی نیازهای رسانه‌ها باشد و هم از شفافیت و عدالت برخوردار باشد.

کلیدواژه‌ها: فیصله اختلافات رسانه‌ای، برنامه جایگزین غیر حقوقی، سیستم قضائی شکایت، مدافع رسانه.

استناد: محمدجواد حیدریان دولت‌آبادی، احسان علی‌اکبری بابوکانی (۱۴۰۳)، «کاوشی در روش‌های حقوقی و غیرحقوقی مؤثر برای فیصله اختلافات رسانه‌ای در داخل و خارج از محاکم دادگستری؛ (مطالعه تطبیقی: ایران و آمریکا)»، *مجله روش‌شناسی علوم انسانی*، ۳۰(۱۲۱): ۹۷-۱۱۳.

۱. مقدمه و بیان مسئله

تجربه ثابت کرده است که دادگستری سنتی، شکایت ناشی از اختلافات رسانه‌ای که «خود برآمد نزاع‌های درون صنفی و تعرض به حقوق ثالث است» را به طور مؤثر و کارآمد حل نمی‌کند تا آنجا که بسیاری از اصول دادرسی رسانه‌ای که حتی مصرح در قانون اساسی (اصل ۱۶۸ ق.ا) است، به فراموشی سپرده شده است. مقاله پیش‌رو نیز، به دنبال اشاره به این نکته است که حقوق بین‌الملل در زمینه رسانه نیز از این مشکل رنج می‌برد. به طوری که اصحاب رسانه و مطبوعات در اجرای نخستین لازمه کاری حرفه‌ای‌شان، یعنی حق آزادی بیان، به مقدار قابل توجهی با محدودیت‌های قانونی روبه‌رو هستند و رویه قضائی نیز در عمل تمایز چندانی میان ماهیت این دعاوی با سایر دعاوی قائل نشده است. افزون بر این، دادگستری طولانی مدت و با هزینه بسیار، نه تنها حقوق تضییع شده شاکیان را ترمیم نساخته، بلکه توان محافظت از متهمان رسانه‌ای را با روش‌های مؤثر در برابر این معضل بحران‌ساز ندارد (Wissler, 1990, P. 469-488).

با نگاهی در حقوق ایران روشن خواهد شد، گذشته از آنچه در فرایند دادرسی رسانه‌ای با عنوان اخلال در دادرسی‌ها مطرح می‌شود (انصاری، ۱۳۹۶، ص ۲۴۰-۲۴۵)، افترا و نشر اکاذیب زیان‌بار موجد مسئولیت کیفری و یا مسئولیت مدنی، نظام رسیدگی خاص خود را به همراه دارد که آثار متفاوتی برای هریک بار است (همان، ص ۲۶۹-۲۹۷). ولی آنچه پژوهش حاضر، به آن توجه می‌نماید، صرفاً مسئولیت ناشی از بیان‌هایی است که مسئولیت مدنی را برای اصحاب رسانه و مطبوعات، به بار می‌آورد و نیز بیان راهکارهایی برای فیصله چنین اختلافات است که در گذار مطالعه تطبیقی با حقوق ایالات متحده آمریکا، نهادهای خاصی برای این امر پیش‌بینی شده است و می‌تواند در کنار آثار مسئولیت مدنی پذیرفته‌شده در حقوق ایران، در دادرسی‌های رسانه‌ای با اصلاح دادگاه‌های ویژه رسیدگی مطبوعات، کاربرد بسزایی یابد. نسبت به حمایت خاص از فرایند دادرسی رسانه‌ای در حقوق ایران، وفق قانون اساسی جمهوری اسلامی (اصل ۱۶۸ قانون اساسی) و قانون مطبوعات در مواد اختصاصی، بر وجود ظرفیت چنین تحوّل‌ی تأکید می‌شود.

ذکر این نکته لازم و ضروری می‌نماید که شرائط و خصوصیات مسئولیت مدنی رسانه‌ای در حقوق ایران، به طور کامل با قواعد حاکم بر مسئولیت مدنی متابعت می‌نماید و آنچه در این خصوص محل بحث است، مبنای مسئولیت مدنی ناشی از فعالیت‌های رسانه‌ای است (ر.ک: انصاری، همان، ص ۲۹۲-۲۹۴؛ کاتوزیان، ۱۳۹۵، ص ۳۷-۷۹).

در نتیجه ضروری است تا پژوهشی به صورت مطالعه تطبیقی، نهادهای قانونی و بسترهای حقوقی مرتبط برای مسئله را به رسمیت شناخته و ضمن تبیین آنها راهکارهای اساسی ارائه دهد. به این ترتیب مقاله حاضر، در بدو امر با تأملی در نظام رسانه‌ای ایران، به مبنای مسئولیت و نوع آن، مرجع صالح رسیدگی و ایضاً شیوه‌های فیصله اختلافات مدنی رسانه‌ای و جبران خسارت ناشی از فعالیت آنها پرداخته و با تحلیلی مؤثر در نظام حقوقی آمریکا، ضمن بیان روش‌های پیشنهادشده برای ترمیم مشکلات سیستم دادرسی رسانه‌ای آمریکا، از واقعیت‌های تعهدات رسانه‌ای و راه‌حل‌های برون‌رفت آن نظام رسانه‌ای پرده برمی‌دارد.

۲. مبنای مسئولیت رسانه‌ای

در نظام‌های دادرسی، چهار مبنای روشن مختلف برای مسئولیت مدنی ناشی از فعالیت‌های رسانه‌ای مشاهده می‌شود: مسئولیت مطلق و بدون تقصیر؛ مسئولیت مبتنی بر تقصیر؛^۱ مسئولیت مبتنی بر تقصیر سنگین؛^۲ و مسئولیت مدنی مبتنی بر عمد؛ با این حال مسئولیت مبتنی بر تقصیر رواج بیش‌تری دارد. (انصاری، ۱۳۹۶، ص ۲۹۱) فرمول‌هایی که در حقوق ایران با مشاهده همان قواعد کلی مسئولیت مدنی مشاهده می‌شود نیز حکایت از مسئولیت مبتنی بر تقصیر مطبوعات دارد. چنانچه مواد ۱ و ۸ ق.م.ا، ایران، مسئولیت جبران خسارت را به ارتکاب عمل عمدی یا بی‌احتیاطی و به دیگر سخن، ارتکاب تقصیر منوط ساخته است. (کاتوزیان، ۱۳۹۵، ش ۱۴۴) با این وجود حکم صریحی در خصوص این

۱. بایستی اشاره کرد که تمایز تقصیر با عدم تقصیر، شناسایی این مفهوم است که عمل متعارف که مصداق نوعی رفتار انسان متعارف است، در این مسند چگونه خواهد بود. در حقوق رسانه نیز مفهوم تقصیر از حیث ارکان و تعاریف، تمایزی با عمومیات نویسندگان مسئولیت مدنی ندارد.

۲. در تعریف تقصیر سنگین، دکتر صفایی ذکر می‌کند: «تقصیری است که مظهر عدم مهارت یا غفلت شدید در حد زیاد است. نه قصد اضرار هست و نه خبانت. ولی آنچنان بی‌مبالاتی وجود دارد که گویی کار عمداً انجام گرفته است. تقصیر سنگین، یک اشتباه و یک غفلت فاحش و نابخشودنی است هرچند قصد اضرار در میان باشد و مرتکب دارای حسن نیت باشد. (صفایی، ۱۳۶۴، ص ۱۷۹-۱۸۴)

مسئله در حقوق ایران ابراز نشده است: چنانچه ماده ۳۰ قانون مطبوعات، انتشار هرنوع مطلب مشتمل بر تهمت، افتراء، فحش، الفاظ رکیک، یا نسبت‌های توهین‌آمیز و نظائر آن را به اشخاص ممنوع دانسته است. با این حال، استهزا و نقادی از شمول این موارد خارج شده است؛ مگر آنکه به نحوی از انحاء مرتبط با موارد قبلی گردند. نکته دیگر اینکه، تعقیب جرائم مذکور در ماده، متوقف بر شکایت خصوصی خواهد بود و رضایت شاکی و استرداد دعوا، قاطع دعوا نیز خواهد بود. این موضوع با حقوق رسانه ایالات متحده اشتراک دارد.

با وجود این، ابتدای دو نظام حقوقی بر مسئولیت مبتنی بر تقصیر، در تقسیم مسئولیت متفاوت جلوه می‌کند. چنانچه با وجود عوامل متفاوتی چون نویسنده، مدیر رسانه، سردبیر و یا صاحب امتیاز و ناشر در حقوق آمریکا، مسئولیت هریک از عوامل مسئولیت‌زا باید در حیطه‌ی تخصصی وظائف بررسی شود؛ (انصاری، ۱۳۹۵، ص ۲۹۵) برای مثال، نویسنده و مقام روزنامه‌نگار آنگاه مسئول جبران خسارت وارده است که در مورد جست‌وجوی واقعیت یا حقیقت داشتن و اطمینان از دروغ نبودن مطلب، اقدامات مقتضی را در راستای عمل متعارف (در مواد ۲۲۷ و ۲۲۹ ق.م.هم به این موضوع تاحدودی تصریح شده است) نادیده انگاشته باشد. مسئولیت سردبیر نیز زمانی نمود می‌یابد که نسبت به وظیفه نظارتی در فیلتر مطالب، کوتاهی کرده باشد. با این حال در نظام حقوقی ایران، مسئولیت جمعی (شبه تضامنی) برای مدیر مسئول و نویسنده طبق شمول قانون مطبوعات به تصویر کشیده شده است؛ به گونه‌ای که در هر صورت، مدیر مسئول موظف به پاسخگویی باشد و شاید وجود نهاد مدیر مسئولی در حقوق ایران، تا آنجا موثر و پذیرفته شده باشد که در ماده ۲۳ آیین نامه نشریات دانشجویی ۱۳۸۳ شورای عالی انقلاب فرهنگی، مسئولیت یکایک مطالب را بر عهده شخص مزبور می‌داند و این خود خلاف مبانی محاکمه عادلانه و اصل شخصی بودن مجازات‌هاست؛ گرچه عده‌ای سعی کرده‌اند پذیرش این مسئولیت را مبتنی بر پیمان و تعهد اولیه شخص مدیر مسئول بدانند که نوعی مغلطه به شمار می‌رود و جای آن دارد تا نظام حقوقی ایران هم به تفکیک مسئولیت در نظام رسانه‌ای مبادرت بورزد که این خود پیامدهای متنوعی را دربردارد که خارج از حوصله پژوهش است.

۳. تنوع طرق مسئولیت رسانه‌ای

آنچه در حقوق ایران می‌توان به روشنی دریافت، سازگاری انواع مسئولیت‌ها اعم از ناشی از فعل اشخاص، ناشی از فعل غیر و ناشی از فعل اشیاء در قبال خسارت مادی و معنوی وارده در نتیجه تقصیر با مسئولیت رسانه‌ای است؛ هر چند حکم صریحی درباره مسئولیت ناشی از فعل اشیاء که ناشی از داشتن تجهیزات و وسائل هوشمندانه که سبب ورود خسارت می‌شود، اصولاً با مسئولیت مدنی رسانه‌ها همخوانی ندارد. در مقابل در حقوق آمریکا و حتی کشورهای تابع نظام حقوقی کامن لو، می‌توان علیه تمامی نهادهای مطبوعاتی از نویسنده گرفته تا صاحب امتیاز (ناشر)، دعوی مسئولیت ناشی از فعل اشخاص را ارائه داد. با وجود این، این مسئولیت بسته به تقصیر هر یک حسب وظیفه و مقررات و از نوع مسئولیت تضامنی است (انصاری، ۱۳۹۵، ص ۲۹۸).

به طور خلاصه، دکترین حقوق رسانه در آمریکا اظهار بر این دارد که اهداف قانون شکایت رسانه‌ای حتی در آمریکا با ملحوظ دانستن امتیازات قانون اساسی به دست نیامده است؛ زیرا شاکیان نمی‌توانند قضاوت عمومی راجع به کذب بودن این اظهارات را به دست آورند. متهمان رسانه‌ای، هر چند معمولاً برتری می‌یابند، ولی از تجاوز به حریم خصوصی و صرف هزینه‌های دادرسی هنگفت در امان نیستند (Anderson, 1975, P. 422) و از این منظر، تقریباً با پارادایم حقوق رسانه‌ای ایران مشابهت تام دارد.

۴. مرجع صالح برای رسیدگی به دعاوی رسانه‌ای

در اینجا لازم است تا به مسئله‌ای که عموماً در آیین دادرسی مطرح می‌شود، اشاره شود و آن تعدد صلاحیت مراجع دادرسی است؛ این مورد که از ابداعات و شاید بتوان گفت سردرگمی نظام رسانه‌ای ایران است، اختصاص مرجع‌های دادرسی چندگانه برای دعاوی رسانه‌ای است. به صورتی که باید در تعیین مرجع صالح، میان رسانه‌های دولتی و خصوصی و همچنین دعاوی مسئولیت مدنی محض و دعاوی مسئولیت مدنی ناشی از جرم از سوی دیگر، قائل به تفکیک و تحدید شد.

به این صورت که، چنانچه دعاوی مسئولیت مدنی رسانه‌ای محض باشد، رسیدگی به دعاوی مسئولیت مدنی علیه اشخاص خصوصی

در صلاحیت ذاتی دادگاه‌های عمومی حقوقی قرار دارد. از نظر صلاحیت محلی نیز مقررات مربوط به صلاحیت دادگاه‌ها مندرج در باب اول قانون آیین دادرسی مدنی اصلاحی ۱۳۷۹، حاکم است و قاعده کلی، اقامه دعوا، بر مبنای محل اقامت خوانده حاکم است. در مواردی که فعل زیان‌بار جنبه کیفری نیز داشته باشد؛ برای مثال آنچه در ماده ۳۰ قانون مطبوعات به تصویر کشیده شده است، روی دهد، زیان دیده می‌تواند خسارت خود را از دادگاه رسیدگی‌کننده به اتهام کیفری مطالبه کند. چنانچه ماده ۱۲ قانون آ.د.ک ۱۳۷۸، چنین اشعار می‌دارد. افزون بر این، به موجب ماده ۱۱ قانون مزبور، مطالبه ضرر و زیان، مستلزم رعایت تشریفات قانون آیین دادرسی مدنی است. با توجه به مبنای موجود در نظام حقوقی ایران، در مواد ۱۱ ق.م.م ۱۳۳۹ و هم‌چنین ماده ۱۳ قانون دیوان عدالت اداری ۱۳۸۵، نسبت به تعیین مرجع رسیدگی به دعوی مسئولیت مدنی رسانه‌های دولتی، بایستی به دو نکته توجه داشت: اولاً مطابق ماده ۱۳ قانون دیوان عدالت اداری، مردم می‌توانند از تصمیمات و اقدامات واحدهای دولتی یا مأموران واحدهای مذکور به دیوان عدالت اداری شکایت نمایند. وفق تبصره یک ماده مزبور، تعیین میزان خسارت وارده از ناحیه موسسات و اشخاص مذکور پس از قبول دیوان، بر عهده دادگاه‌های عمومی است. دادگاه با ملاک قرار دادن ماده ۱۱ ق.م.م و سایر قوانین جاری مربوط، میزان خسارت و شیوه جبران و توزیع مسئولیت را در جهت فیصله اختلافات معین می‌نماید. ثانیاً چنانچه دیوان خواننده را بی‌گناه تشخیص دهد، اعتبار امر مختمه اداری بر تصمیم دیوان بار شده و صلاحیت دادگاه‌های مدنی برای ورود در باب مسائل رسانه‌ای محدود می‌شود (همان: صص ۳۰۰-۳۰۲).

۵. شیوه‌های فیصله اختلافات حقوقی رسانه‌ای و جبران خسارت ناشی از فعالیت آنها

شیوه‌هایی که در ادامه ذکر می‌شود، برگرفته از قواعد کلی آثار مسئولیت مدنی در ایران و آمریکا است. البته در دو نظام حقوقی تحت بررسی، هر روش اولویت خاص خود را خواهند داشت. در مدل جبران خسارت ناشی از مسئولیت مدنی در ایران، دو شعبه جبران مالی و غیرمالی موضوعیت می‌یابد. در عوض در حقوق آمریکا، گرچه شیوه جبران مالی رجحان دارد و نوبت به مراحل پس از محکومیت خواننده در جرائد و مطبوعات و یا جلوگیری و ایجاد وقفه از ادامه نشر و پخش مطلب زیان‌بار و یا امحای منبع ضرر با توجه به رعایت کامل و حفظ حقوق و آزادی‌های فردی خصوصاً در حوزه آزادی قلم و مطبوعات در نظام حقوقی مزبور، نخواهد رسید، ولی مبنای تقسیم‌بندی فیصله اختلافات در مقابله با تشریفات قانونی تنسیق می‌شود؛ چنانچه در دو محور شیوه‌های حقوقی و غیرحقوقی بررسی می‌شود.

۵-۱. در نظام حقوقی ایران

روش‌های خروج از بحران رسانه‌ای در نظام حقوقی ایران، عموماً به دو دسته جبران مالی و غیر مالی تقسیم می‌شود که در ادامه هر یک را به تفصیل مورد بررسی قرار می‌دهیم:

۵-۱-۱. شیوه جبران مالی

در حقوق ایران مرسوم‌ترین شیوه جبران مالی که ماهیتاً روشی حقوقی است، پرداخت مثلی (معادل) حق نقض شده و یا منفعت فوت شده است. در مورد خسارت‌های مالی، دادگاه میزان خسارتی را که دارنده حق تضییع و یا انکار شده، متحمل شده است، با تعیین نظر کارشناسی، حکم به پرداخت آن مبلغ توسط خواننده می‌دهد.

۵-۱-۲. شیوه‌های جبران غیرمالی

نمود این شیوه حقوقی، در جبران خسارت‌های معنوی خواهد بود. البته از این شیوه‌ها برای جبران خسارت‌های مادی نیز می‌توان استفاده کرد. بایستی گفت، این روش‌ها در نظام حقوقی ایران هم، مصداق تمثیلی دارند و انتخاب دادرس در این موارد محدود نمی‌باشد:

۱. ملزم نمودن به تصحیح و یا عذرخواهی: ماده ۱۰ ق.م.م ایران، در این مورد تصریح دارد و حسب مورد برای زیان‌دیده این حق به رسمیت شناخته شده است تا تصحیح مطالب انتسابی و یا عذرخواهی خواننده را به دادرس پیشنهاد نماید. شمول این مورد، حتی می‌تواند

حسن ختامی بر رفع کلیه آثار منفی انتشارات زیانبار باشد؛ لذا دادرسی با رعایت ترتیب ماده ۳ ق.م.م می‌تواند خواننده را به لزوم تصحیح یا عذرخواهی محکوم نماید؛ هزینه انتشار در این مورد نیز برعهده خود او خواهد بود.

این روش در حقوق رسانه آمریکا چنانچه اختصاصاً مورد بررسی قرار می‌گیرد، ضمن روش غیرحقوقی و برنامه جایگزین «فرایند پیش‌آهنگی»، مورد کاربرد دارد.

۲. اعلان حکم محکومیت خواننده در مطبوعات: علاوه بر رعایت ترتیب ماده ۱۰ قانون مسئولیت مدنی در این خصوص، قانون مزبور حق درج محکومیت در جرائد را مطابق ماده ۲۷ قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان، برای خواهان به رسمیت شناخته است؛ چنانچه اشعار می‌دارد: «شاکی خصوصی می‌تواند از دادگاه صادرکننده حکم نهایی درخواست کند مفاد حکم در یکی از روزنامه‌ها به انتخاب و هزینه او آگهی شود». این مورد در نظام حقوقی آمریکا، خلاف مبانی حقوق بشری عنوان شده؛ لذا در آن پارادایم، جایی برای عرضه ندارد.

۳. ممانعت از ادامه انتشار مطلب زیان‌بار و از بین بردن منبع خسارت: این موضوع، در حالتی مصداق می‌یابد که صدور اولیه مطلب زیانبار به یک رسانه همگانی در حال انتشار باشد. چنین درخواستی به‌ویژه در موردی که فعالیت‌های زیانبار رسانه‌ای نظیر نقض حریم خصوصی یا مالکیت فکری باشد، با درخواست دستور موقت از مرجع ذیصلاح قضائی صورت می‌گیرد. در این صورت، دادگاه پس از رسیدگی‌های لازم ممکن است به منع دائم فعالیت زیانبار برای فیصله اختلافات رسانه‌ای صدور حکم نماید و یا در مراتب پایینی و در صورت عدم توجیه قانونی برای خواسته خواهان، به رفع توقیف حکم صادر کند. در صورتی که دادگاه ادعای خواهان را وارد بداند و به نفع او صدور حکم نماید، باید در مورد آثار و مطالبی که با نقض حقوق وی تهیه شده‌اند نیز تصمیم‌گیری صورت پذیرد و حکم به امحای منبع ضرر شود؛ زیرا ابقای آثار و مطالب زیانبار به تعبیر دکتر باقر انصاری، این امر را دستاویز و سوسه محکوم علیه قرار می‌دهد (انصاری، ۱۳۸۱، ص ۱۰۴).

افزون بر ماده ۳ قانون مسئولیت مدنی، ماده ۲۹ قانون حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان، به این روش صراحتاً اشاره کرده و اشعار می‌دارد: «مراجع قضائی می‌تواند ضمن رسیدگی به شکایت شاکی خصوصی نسبت به جلوگیری از نشر و پخش عرضه آثار مورد شکایت و ضبط آن، دستور لازم را به ضابطان دادگستری بدهند». همچنین با محور قرار دادن ماده ۹ قانون ترجمه و تکثیر کتب و نشریات و آثار صوتی، وجود این حق در پارادایم حقوقی نظام رسانه‌ای ایران مورد تأکید قرار می‌گیرد؛ تا آنجا که این مسئله به صورت یک تکلیف قضائی در می‌آید: «مراجع قضائی مکلف‌اند ضمن رسیدگی به شکایت شاکی خصوصی، به تقاضای او نسبت به جلوگیری از نشر و پخش و عرضه کتب و نشریات و آثار صوتی مورد شکایت و ضبط آن تصمیم مقتضی اتخاذ کند».

۴. حق پاسخ‌گویی: حق بر پاسخ‌گویی توسط زیان‌دیده، در حقوق ایران و سایر کشورها خصوصاً آمریکا، با چالش‌ها و مناقشه‌های فراوانی همراه بوده است؛ چنانچه درباره این مورد، تصریح به اینکه حق اکتسابی بوده، یا امری استثنائی و خلاف قاعده و مخالف آزادی بیان است، به سختی امکان‌پذیر می‌باشد.

چالش دیگری که شناسایی این مسئله به همراه دارد، تعیین نوع به‌خصوص بیانی خواهد بود؛ چنانچه در بسیاری از کشورهای شناسایی‌کننده این حق مانند فرانسه، آن را محدود به مطالب و اظهارات مربوط به امور واقعی و جرایم خاصی (انتشار مطالب اهانت‌آمیز راجع به امور واقعی) کرده‌اند. ولی برعکس نظام حقوقی ایران (ماده ۲۳ قانون مطبوعات ایران) به شناسایی این حق در قبال مطالب نظری و تفسیری علاقه‌ای نداشته، آن را ممنوع دانسته است. تحوّل که در این خصوص در نظام حقوقی ایران با مقایسه قوانین مطبوعاتی آن دست می‌دهد، گسترش این حق برای عموم شهروندان است. حال آنکه در نخستین قانون مطبوعاتی ایران، این حق صرفاً به کارکنان و مقامات دولتی اختصاص داشت (همان، ص ۳۰۶).

آنچه در خصوص این حق باید اظهار داشت، این است که استفاده از این روش، گرچه در فیصله اختلافات رسانه‌ای موثر است ولی صرفاً از عوامل تخفیف خسارت بوده و بر دیگر شیوه‌های جبران خسارت لاقفل در نظام حقوقی ایران تأثیری نخواهد داشت. طبق تبصره ۴ ماده ۲۳ قانون مطبوعات ایران، استفاده از حق پاسخ‌گویی نافی اختیارات شاکی در جهت مراجعه به مراجع دادرسی نمی‌باشد.

نکته نهایی که در خصوص حق بر پاسخ، به عنوان یکی از مکانیزم‌های فیصله اختلافات رسانه‌ای کاربرد دارد، شناخت طیفی از مطبوعات است که مجاز به استناد به این روش می‌باشند. چنانچه در نظام حقوقی ایران، تا قبل از سال ۱۳۸۸، فقط نشریات مکتوب الزام به

پاسخگویی داشتند؛ مانند وضعیتی که در فرانسه صرفاً در خصوص مطبوعات قلم کاغذی این حق مورد شناسایی قرار گرفت، ولی بعد به رادیو و تلویزیون هم تسری داده شد.

در سال ۱۳۸۸، از طرفی با تسری دادن نظام مطبوعاتی به بنگاه‌های خبرپراکنی و نشریات الکترونیک از یک طرف و با اضافه شدن ماده به قانون اساسنامه سازمان صدا و سیما (مصوب ۱۳۸۸/۰۳/۲۳ مجمع تشخیص مصلحت نظام)، حق بر پاسخ در این سه مورد نیز به رسمیت شناخته شد. چنانچه طبق ماده ۳۰ قانون اساسنامه سازمان صدا و سیمای جمهوری اسلامی ایران، چنانچه در برنامه‌های پخش شده، مطلبی مشتمل بر توهین، افترا یا خلاف واقع نسبت به هر شخصی بارز شود و یا به هرنحوی اظهارات اشخاص مورد تحریف واقع شود، مدعی می‌تواند اعتراض خود را کتباً به سازمان صدا و سیمای ایران منعکس نماید. سازمان در صورت قبول اعتراض ظرف ۲۴ ساعت، پاسخ را به صورت عادلانه و حداقل دو برابر زمان اصل مطلب که از پنج دقیقه کمتر نباشد در همان برنامه و ساعت و در همان شبکه به صورت رایگان پخش می‌کند؛ اما در صورت مخالفت سازمان، معترض این حق را دارد که موضوع را جهت رسیدگی به شورای نظارت بر سازمان صدا و سیما، به عنوان مرجع واقعی تشخیص وقوع توهین، افترا، تحریف یا امر خلاف واقع، منعکس نماید و شورای نظارت نیز موظف است در اسرع وقت (حداکثر چهل و هشت ساعت)، ضمن رسیدگی به شکایت، در صورتی که حق را به ذی‌نفع داد، نظر خود را به سازمان صدا و سیما ابلاغ کند و سازمان موظف خواهد بود پاسخ ذینفع را مشروط به آنکه متضمن توهین و افترای دیگری به اشخاص دیگر نباشد، حداقل دو برابر مدت زمان مطلب اصلی که کمتر از پنج دقیقه نباشد و تا حداکثر بیست و چهار ساعت پس از دریافت پاسخ در همان برنامه و ساعت و در همان شبکه به طور رایگان پخش نماید؛ چنانچه سازمان هم از اجرای مصوبه شورای نظارت خودداری نماید، و یا هم چنین اگر شاکی نسبت به نظر شورا معترض باشد بنابر شکایت شاکی خصوصی، شعبه خاصی که به این منظور تشکیل می‌شود، نسبت به موضوع خارج از نوبت و تا حداکثر یک هفته رسیدگی و حکم مقتضی را براساس قانون مزبور، صادر خواهد کرد. صدا و سیما هم چنین مکلف است نظر دادگاه را ظرف بیست و چهار ساعت اجرا کند و در صورت عدم اجرای حکم، متخلف به مجازات مستتکف از اجرای حکم دادگاه محکوم خواهد شد. شورای نظارت موظف است برای تحقق وظائف مندرج در این قانون، سازوکار لازم را تدارک ببیند. روشن است که تدوین این مقررات را باید به فال نیک گرفت و گامی بس مؤثر در فیصله اختلافات رسانه‌ای دانست؛ لذا جای آن است تا حق بر پاسخ در تمامی شئون و ضمن طیف گسترده‌ای، مورد تأکید نظام‌های حقوقی دیگر از جمله نظام حقوقی آمریکا که در ادامه مورد بررسی واقع می‌شود، قرار گیرد.

۲-۵. نظام حقوقی ایالات متحده آمریکا

پیشنهاد‌های متنوعی در نظام حقوقی آمریکا در این رابطه وجود دارد که برخی از تشریفات حقوقی پیروی می‌کند و برخی دیگر بیرون از این چارچوب، توصیه‌های خود را جهت گذار به وضعیت مطلوب ارائه می‌دهند. از حیث ماهیت‌شناسی، طرق جبران مالی و جبران غیر مالی خسارات، توأمان در این روش کاربرد دارد و از اشتراکات این مطالعه تطبیقی است. برخی نهادهای غیرحقوقی پذیرفته شده در حقوق آمریکا که در ادامه بررسی خواهند شد، در نظام حقوقی ایران مسوب به سابقه نبوده است. بنابراین در ادامه ضمن مطالعه مختصری در شیوه جبران مالی در راستای فیصله اختلافات رسانه‌ای نظام ایالات متحده، تمرکز مبحث را بر شیوه غیر مالی می‌گذاریم.

۲-۵-۱. شیوه جبران مالی

در نظام حقوقی ایالات متحده آمریکا، علاوه بر شیوه مورد بحث، که تقریباً شیوه معمول در رویه قضائی در تمام موارد خسارت‌های مالی است و از آن به «جبران خسارت واقعی» یاد می‌شود، شیوه دیگری نیز وجود دارد که از آن به «جبران خسارت قانونی» تعبیر می‌شود. در شیوه جبران خسارت قانونی، لازم نیست دارنده حق تضییع و یا انکار شده، میزان خسارت به بار آمده را اثبات کند؛ صرفاً اثبات تخلف و نقض حقوق، کافی به نظر می‌رسد و میزان خسارتی که قانون پیش‌بینی می‌کند دارای اقل و اکثر است (انصاری، ۱۳۹۶، ص ۳۰۲-۳۰۳). چنانچه ناقض حقوق خواهان، بار اثباتی موضوع را برعهده داشته باشد و جریان دادرسی محرز این موضوع باشد که آگاهی و تعمّدی درکار نبوده است، عمل نقض حقوق رسانه‌ای، محسوب و دادگاه با تشخیص خود می‌تواند مبلغ خسارت قانونی را تا مقداری که کمتر از دوپست

دلار نباشد، کاهش دهد (ماده ۵۰۴ قانون حق مولف آمریکا). نظیر این نهاد در حقوق ایران وجود ندارد و شاید با نظر به این موضوع که جبران خسارت، دستاویز محاکم دادگستری و فسادهای احتمالی نمی‌شود، نقطه مثبتی محسوب شود. پس تمرکز سیستم قضائی شکایت رسانه‌ای در آمریکا مبتنی بر خسارات مالی بوده و در عمل منجر به رفع مشکلاتی شده است و تا حدودی سبب تغییر ماهیت اختلافات در این باره می‌شود که این خود با نگرانی‌های واقعی شاکیان رسانه‌ای در آمریکا مرتبط است.

۵-۲-۲. شیوه جبران غیرمالی

همانگونه پیش از این بیان شد، روش‌های فیصله اختلافات به طریق غیرمالی در حقوق رسانه ایالات متحده، بر مبنای رعایت تشریفات قانونی و یا عدم رعایت آن، به دو روش حقوقی و غیرحقوقی تقسیم می‌شود:

۵-۲-۲-۱. روش‌های حقوقی

۱. سیستم تسویه حساب (روش قانونی): چندین پیشنهاد، که خود در نظام فیصله اختلافات رسانه‌ای پیشرفته است، به وسیله گزارش‌کننده آمریکا در مجلس قانونگذاری دولتی (H.R. 1985, P. 809-832) و کنگره قانون اساسی ایالتی (E.g., 1987, P. 593) معرفی شده است. عنصر رایج چنین پیشنهادی این است که دادرسی بر حقیقت یا کذب اطلاعات منتشر شده متمرکز باشد، نه بر تقصیر متهم. (Barrett, 1983, P. 847) بدین‌سان بسیاری از پیشنهادها به طور قابل ملاحظه‌ای از جبران خسارت مالی منصرف می‌شوند؛ اما توصیه شده است این روش متشکل از یک یافته رسمی قضایی در مورد مفهوم ارتکاب تقصیر باشد.^۱ چنانچه قاضی بران اشاره کرده است: قانونی می‌تواند اعمال شود که مستلزم «اثبات تقصیر» بوده و اقدام برای استرداد یا انتشار تصمیم دادگاه مبنی بر اشتباه در بیان‌های رسانه‌ای را در صورتی که شاکی بتواند نشان دهد که اظهارات کذب درباره فعالیت‌هایش منتشر شده است، مجاز می‌داند. (Gertz, 1985, P. 368) ولی قاضی لوال معتقد است اعتبار چنین اقدامی در قانون فعلی شکایات آمریکا، بدون نیاز به مجوز قانون وجود دارد.^۲ روشن است که پیاده‌سازی روش تسویه حساب قانونی نیز چالش‌ها و ابهامات خاص خود را دارد؛ روشی که کمتر مورد استفاده عملی در فیصله اختلافات، آن هم در دعوی رسانه‌ای واقع شده است.

موانع مذاکرات مطبوعات و شاکیان به تفصیل در حقوق آمریکا در چند مورد بیان شده است: شکست راه‌های ارتباطی، پیش‌بینی‌های مختلف موفقیت در دادگاه، نگرش‌های مختلف نسبت به آسیب وارده و برآوردهای مختلف هزینه‌های جبران خسارت. اینجاست که تحقیقات نشان می‌دهد مداخله طرف‌های سوم بی‌طرف (Rubin, 1980, P. 379; J. Rubin & B. Brown, 1975, P. 55) حتی اگر اختلافات حل نشده باشد، می‌تواند به محدود کردن دامنه اختلاف توسط طرفین، تشویق و ساده‌سازی مسائل و تسهیل توافق در مورد برخی پرونده‌های حقوقی کمک کند؛ زیرا امروزه ارتباطات باز در حال افزایش است (Folberg & A. Taylor, 1984). پس اگر طرفین مایل به فیصله اختلافات نباشند، صرفاً نباید در یک گفت و گوی مسالمت‌آمیز مشارکت کنند؛ زیرا چنین بحث‌هایی تنها موجب اطاله دادرسی است. (Goldberg & Brett, Rev. 23, 1983)

چهار فرایند متفاوت برای تسهیل حل و فصل اختلافات رسانه‌ای که مبتنی بر نظام حقوقی آمریکا در این راستا بوده و رگه‌هایی از آن در حقوق ایران موجود است، در ذیل به تفصیل بحث می‌شود:

۲. برنامه ارزیابی بی‌طرفانه اولیه:^۳ برنامه ارزیابی زودهنگام (ENE)، به عنوان یک روش حقوقی غیرمالی مورد استناد در دعوی رسانه‌ای آمریکا، عبارت است از: «برنامه‌ای که اهداف اصلی آن شامل ترویج تبادلات اولیه، کارآمد و معنی‌دار در مورد اختلافات و تحرکات طرفین اختلاف مطبوعاتی و مشاوره برای مقابله زودهنگام و درنهایت، ارزیابی واقعی موقعیت طرفین می‌باشد». (Levine, 1987, P. 236) قبل از شناسایی موضوع اختلاف رسانه‌ای در فرایند حاضر، استاد برجسته و بی‌طرفی در حقوق رسانه آمریکا در طی یک جلسه محرمانه

۱. برخی از پیشنهادها برای سطح دوم شکایت ارائه می‌شود که در آن متقاضی علاوه بر محرمانه بودن، باید بدرفتاری کند تا به جبران خسارت مالی برای دریافت خسارات واقعی، و یا خسارات و مجازات احتمالی محکوم شود.

۲. قاضی لوال معتقد است: با توجه به درک صحیح از نشست سولیوان، یک شاکی که فقط کذب بودن شکایت را مطرح می‌کند، هرگونه مدعی اعطای حق امتیاز را رد خواهد کرد، این مسئله مستلزم تعهد برای اثبات ادعای متهم با بدرفتاری واقعی است.

3. Early Neutral Evaluation.

و کوتاهی با وکلا و شکات، پس از ارائه مختصری در مورد موقعیت هریک از طرفین، به طور مطلوبی راهنمایی نمود تا طرفین زمینه‌های یک توافق را مشخص کنند، مقررات را مورد تبعیت قرار داده و نقاط قوت و ضعف موقعیت هر طرف را ارزیابی کنند. اکثر وکلای مشتریانی که در برنامه ارزیابی بی طرفانه اولیه شرکت کردند، گزارش دادند که طرفین:

(۱) مقابله با اختلاف به صورت منظم؛

(۲) تبادل اطلاعات دقیق و بهبود ارتباطات؛

(۳) درک از مسائل مربوط به شکایت؛

(۴) ارزیابی قاطعانه موقعیت خود از نگاه فرد بی طرف؛

(۵) بهبود چشم انداز فیصله اختلافات را دنبال می‌کنند (Levine, 1989, P. 25).

این روش در تطبیق‌سازی با نظام حقوقی ایران اهداف نهاد مقبول میانجیگری^۱ را دنبال می‌کند که خود تفاوت در تعبیر است؛ خصوصاً که هدف از طرح میانجیگری این است که نسبت به طرفین در حل اختلاف، راه‌حل‌های جایگزینی برای رسیدن به مفاد یک توافقنامه مورد تأکید قرار گیرد (ر.ک: ضیایی بیگدلی، ۱۳۹۵، فصل دهم، میانجیگری). به این ترتیب، پس از آنکه هر طرف بیانیه‌های خود را ارائه می‌دهد، میانجی‌گر، بحث‌های طرفین را در مورد مسائل دنبال کرده و با مشخص کردن منافع، حوزه توافقنامه و طرفین خصومت، به فیصله اختلافات کمک می‌کند.

۳. استفاده از نهاد دادرسی مختصر: «مینی محاکمه» (Mini trial)، نیز روش حقوقی دیگری است که در بردارنده یک محاکمه نامحدود، ولی مختصر است که برای تسهیل مذاکرات با مشخص کردن نقاط قوت و ضعف پرونده هر طرف، در روند دادرسی سنتی طراحی شده است (Marks, 1978, P. 493). نهادی اختصاصی در زمینه دعاوی، رسانه‌ای است که با حضور همان شخص میانجی‌گر این دعوی فیصله می‌یابد. به این صورت که معمولاً طرفین یک یا دو روز را برای ارائه پرونده خود در مقابل یک شخص ثالث بی طرف اختصاص می‌دهند. پس از شنیدن هر دو سخنرانی، طرفین برای فیصله مذاکره تلاش می‌نمایند؛ اگر موفق نباشند، ممکن است از شخص ثالث بخواهند نقاط قوت و ضعف پرونده هر طرف را ارزیابی و احتمال نتیجه در دادگاه را پیش‌بینی کند. طرفین مجدداً تلاش می‌کنند تا به توافق برسند. اگر مینی محاکمه منجر به فیصله اختلافات گردد، زمان صرف‌شده در دادرسی و هزینه‌های مربوطه را از فرایند شناسایی، اطاله دادرسی در پیش از محاکمه و هم چنین زمان صرف شده در آماده سازی محاکمه، کاهش داده و چه بسا به صفر می‌گراید. تفاوت این روش، با روش قبل، آنجا است که در محاکمه مختصر، نقش ثالث، مشورتی انتهایی است و در ابتدای روند شکل‌گیری فیصله مخاصمات، دخالتی ندارد.

متأسفانه عیب این مورد در نظام رسانه‌ای آمریکا این است که هیچ اطلاعات نظام‌مندی مبنی بر مواردی که اختلاف فیصله یابد یا حتی اینکه فرایند مورد احساس رضایت شرکت‌کنندگان با روند منصفانه‌ای پیش نرود، در دست نیست.

۴. خلاصه نشست هیئت منصفه: خلاصه نشست هیئت منصفه^۲ تکنیک حقوقی غیرمالی دیگری است که اغلب در مواردی استفاده می‌شود که در آن فیصله اختلافات منجر به اختلاف نظر در مورد نحوه تصمیم‌گیری هیئت منصفه مورد نظر می‌شود. خلاصه جلسه هیئت منصفه معمولاً پس از شناسایی موضوع اختلاف رسانه‌ای به طور قابل ملاحظه‌ای در نظام حقوقی آمریکا مورد توصیه دادگستری قرار می‌گیرد. خلاصه جلسه هیئت منصفه شامل تقسیم یک ساعته پرونده هر طرف به هیئت داوری مشورتی شش نفره است که در نهایت یک حکم که صرفاً جنبه توصیه‌نامه دارد؛ نه قدرت الزام‌آوری صادر می‌شود (Jacoubovitch & Moore, 1982, P. 10).

۵. روش تصمیم‌گیری شخص ثالث: روش تصمیم‌گیری شخص ثالث، قائم بر تصمیم‌گیری شخص بی طرف در ماجرا بوده و درحقیقت، توسعه‌یافته نهاد داوری بین‌المللی است. در این تعریف، شخص ثالث اعم از سازمان‌یافته و مستقل است. تحقیقات نشان می‌دهد ارزیابی روش‌های تصمیم‌گیری شخص ثالث به عنوان مطلوب‌ترین روش حقوقی غیرمالی، یک مدل دفاعی در اختلافات رسانه‌ای است که به موجب آن، بازرس برای پیدا کردن حقایق در کالبد متهم قرار گیرد (Walker & Adversary, 1989, P. 386). ذکر این نکته ضروری به نظر می‌رسد که

1. mediaton

2. The summary jury trial (sjt).

کارکرد این روش، همان روش مرسوم داوری در دعاوی بین‌المللی است و اینجاست که تمایز این روش با مورد اول و دوم مشخص می‌شود. بدین ترتیب با کمک ادبیات حقوقی آمریکا (Uniform Arbitration, 1978) سعی شد تا از موثرترین فرآیندهای حقوقی با ویژگی‌های شکایات و اختلاف نظرهای دادرسی رسانه‌ای برای برنامه حل پیوسته و آزمایشی اختلافات (LDRP)^۱ مدد جوئیم. در ادامه ویژگی‌های اختلافات شکایتی را که برای طراحی یک فرآیند جایگزین غیرحقوقی فیصله اختلافات رسانه‌ای مرتبط هستند، مورد بحث قرار داده، فرایندهایی را که در برنامه حل اختلاف حقوقی وارد شده‌اند، با تأسی از یافته‌های حقوق آمریکا توصیف می‌کنیم.

۵-۲-۲-۲. روش جایگزین غیرحقوقی

واکنش‌های متفاوت به مشکلات سیستم سنتی قضایی شکایت در آمریکا، منجر به ایجاد یک فرآیند جایگزین داوطلبانه برای حل اختلافات در قبال شکایت خارج از دادگاه‌ها شده است که از آن به روش جایگزین غیرحقوقی تعبیر می‌شود؛ زیرا برای طرفین استفاده از یک فرآیند داوطلبانه، مزایای متعددی وجود دارد.^۲ بایستی اشاره کرد که در نظام حقوقی رسانه‌ای ایران استفاده از روش غیرحقوقی، تجربه نشده است. به نظر می‌رسد فلسفه این امر به مخالفت دکتورین حقوقی سنتی و قوانین غیرمنعطف دادرسی نسبت به مقوله دادگستری خصوصی باز می‌گردد؛ زیرا رسمت یافتن مواردی چون فرآیند پیش‌آهنگی و مراحل آن، به منزله رسمیت شناختن دادرسی خصوصی است. با این حال، نهاد «کدخدا منشانگی» از دیرباز و در خارج از دادرسی رسمی، مورد استفاده عوام در پارادایم جامعه‌شناختی ایران قرار گرفته است.

مطالعه برنامه «حل پیوسته و آزمایشی اختلافات» که در دهه اخیر در مقالات اسنادی ایالات متحده معرفی شده است، در مورد روند رسیدگی به شکایات نشان می‌دهد سیستم کنونی محاکمات رسانه‌ای از مشکلاتی نظیر: شکست دادگاه‌ها به جهت رسیدگی به علل اساسی یا مسائل واقعی درگیری‌ها؛ گستره محدود گزینه‌های در دسترس؛ هزینه‌های بالا؛ اتلاف زمان؛ تمایل فرآیندهای دادگاه به افزایش اختلاف بین طرفین؛ و کاهش احتمال برقراری ارتباط و همکاری و افزایش ناراحتی هر دو طرف رنج می‌برد که در نتیجه به استفاده از فرآیندهای حل اختلافات جایگزین در سایر اختلافات مدنی نیز منجر شده است. (Johnson Jr, 1982, P. 420)

با توجه به تنوع جایگزین‌های موجود در برنامه پیشنهادی حقوقدانان رسانه ایالات متحده، سوالی که جای طرح دارد، این است که چه فرآیند یا ترکیبی از فرایندها موثر خواهد بود؟

اینک با در نظر گرفتن پویایی اختلافات ناشی از شکایت و نگرانی‌های متخصصین قضایی، در ادامه مطالعاتی درباره اثربخشی کلی فرآیندهای مختلف در زمینه کاهش هزینه و اتلاف زمان، تسهیل فیصله اختلافات و به دست آوردن قطعنامه نهایی به صورت مطالعه موردی در ایالات متحده را بررسی می‌کنیم.^۳ به دنبال آن در این رابطه بحث می‌کنیم که چه میزان از شرکت کنندگان، هر فرآیند را عادلانه و رضایت بخش در نظر می‌گیرند. ویژگی‌های اختلافات حقوقی را که مربوط به طراحی روش‌های جایگزین هستند، مورد بحث قرار داده و فرایندهایی را بیان می‌کنیم که به حل پیوسته و آزمایشی اختلافات (LDRP) معروف است.

آنچه مسلم است، رعایت این موارد، هرچند خارج از پارادایم حقوقی، مورد استناد قرار می‌گیرد، علاوه بر کاهش هزینه‌های ناشی از فیصله اختلافات و نتیجه‌گیری سریع از اختلاف، می‌تواند موجب به حداقل رسیدن آسیب‌ها شده و مانع افزایش خصومت طرفینی گردد. (Bush, 1984, P. 893) البته وجود برنامه‌ریزی در نظام رسانه‌ای ایالت متحده آمریکا خود ممکن است باعث ارزیابی روند دادرسی سنتی شود که پیش‌بینی شده، ممکن است نتایج آن در مذاکرات طرفین دعوا و بالاخره فیصله اختلافات تسری یابد. (Brazil, Kahn, 1986, P. 279) هرچند مزایای بالقوه بیشتری ممکن است در فرآیند ذیل نهفته باشد:

1. LIBEL DISPUTE RESOLUTION PROGRAM

۲. شورای ملی اخبار که اکنون از بین رفته است، جایگزین دادرسی گردیده بود، اما درحقیقت داوطلبانه نبود. اگر شکایت‌کننده انجمن را انتخاب می‌کرد، شورا آن اختلاف را مورد استماع قرار می‌داد، حتی زمانی که مطبوعات تصمیم به شرکت یا همکاری با او نداشتند. شورا طیف گسترده‌ای از مسائل را علاوه بر خشونت، از جمله تعادل و انصاف، مورد استماع قرار می‌داد. به همین علت بخش قابل توجهی از مطبوعات با شورا مخالفت کردند. این نهاد هم در حقوق آمریکا، از ابداعات به شمار می‌رود؛ ولی ابداعی منفی و مذموم.

۳. اساساً بر آنچه که ممکن است به عنوان اهداف مورد نظر مشخص شود تمرکز وجود دارد؛ با این حال برخی از برنامه‌های حل اختلافات جایگزین، بر اهداف دادگاه یا اهداف جامعه تأکید بیشتری می‌گذارند؛ از قبیل کاهش تراکم دادگاه، تسهیل دسترسی به عدالت و افزایش مشارکت جامعه در حل اختلافات.

۱. فرایند پیش‌آهنگی (مرحله پیش از بروز رسمی اختلاف): این فرایند، ترکیبی از برنامه‌ریزی به اضافه همکاری و شناسایی محدود موضوع اختلاف است که می‌تواند فرایند صدور موافقت‌نامه در قالب دادگستری خصوصی را تسریع کند و از دو محور اساسی با صبغه غیرحقوقی تشکیل شده است.

هر مرحله از فرایند «برنامه حل اختلاف قانونی» (یعنی تبادل اطلاعات، و یا استماع دعاوی) به شدت برنامه‌ریزی شده است تا اختلاف رسانه‌ای در فاصله ۶۰ تا ۷۵ روز حل شود. این روند تأکید بر مبادله همکاری، ساختارسازی اطلاعات، از جمله مدارک اثباتی شاهدان و پیشنهادهاپذیرش یا تصویب فرایند فیصله اختلافات است. اگر هر دو طرف موافق باشند که شناسایی رسمی منشأ اختلاف است، باید ضمن برنامه‌ای بر شناسایی بسیار ضروری و سریع موضوع اختلاف، با هدف تعیین نتایج واقعی و ضروری توافق کنند. همانگونه که بیان شد، با مطالعه در حقوق ایران، استفاده از این روش، و مراحل ذیل مورد بی‌اعتنایی واقع شده است.

الف) گفتمان فیصله اختلافات (تبادل اطلاعات): از آنجایی که اختلافات رسانه‌ای نسبت به اختلافات مدنی عموماً در ایالات متحده کمتر از نسبت یک چهارم است (نسبت به بیش از دو سوم)،^۱ (Libel Law and the Press, supra note 2 at 140) عنصر راهبردی در این مورد، تسهیل فیصله اختلافات توسط شخص ثالث و خارج از تشریفات دادگستری بوده و به صورت کدخدانمانشانه صورت می‌پذیرد. بنابراین یک نشست مقدماتی و خارج از قیل و قال مرسوم، می‌تواند در اجتناب از مشکلاتی که احتمال وقوع دارد، در این میان مؤثر باشد که از آن به طور کلی به گفتمان فیصله اختلافات تعبیر می‌شود.^۲ (Hensler, 1982, P. 135; Kritzer & Anderson, 1983, P. 6)

ب) استماع ادله: از آنجایی که ممکن است میزان فیصله اختلافات پرونده‌های شکایت با مذاکرات دوجانبه و یا یک نشست بی‌طرفانه فیصله اختلافات، افزایش یابد، ولی شکایاتی که درگیر برخی از عناصر کلیدی اختلاف‌برانگیز است، بعید است در نهادهای حقوقی چون میانجیگری نسبت به آن توافقی حاصل می‌شود صرف شنیدن ادله خود مکانیزم کاربردی در این میان است که؛ عناصری مانند خشم و خصومت روز افزون میان طرفین نزاع رسانه‌ای؛ اختلافات تعریف نشده براساس اصول دادرسی؛ و همینطور عدم پاسخگویی نتایج را جهت طرح شکایات خنثی می‌سازد. (Camevale & Pegnetter, 1985, P. 65; Kressel & Pruitt, 1984, P. 183; Thibaut & Walker, 1975, P. 20; Vidmar, 1984, P. 515)

اینجا است که بیش از نیمی از شاکیان از پاسخ رسانه‌ها به شکایات خود اظهار ناراحت کرده‌اند؛^۳ زیرا با رعایت اصولی مانند حفاظت از شهرت فرد و آزادی مطبوعات بسیار بعید به نظر می‌رسد طرفین به مصالحه برسند و این خود نوعی پارادوکس قانونی است، چون ماهیت نسبتاً دوگانه موضوع اصلی یعنی حقیقت یا دروغ بودن اظهارات منتشر شده، ممکن است نسبت به اتخاذ راه حل واحد، به مراتب کمتر رضایت‌بخش باشد. لذا ترجیح آن است که یا شخص ثالث، خارج از نهاد دادرسی سنتی، به فیصله اختلافات مبادرت ورزد یا آنکه طرفین با استماع ادله، اجازه تضييع اعتبار و حقوق طرفینی را ندهد.

۲. ارزیابی روش غیرحقوقی: از آنجا که مطالعه این روش اختصاصاً در حقوق ایالات متحده جای دارد، بایستی ارزیابی مطلوبی از آن ارائه داد تا مورد استناد نظام حقوقی ایران نیز واقع شود.

در این راستا در نظام مطبوعات آمریکا بروز پرونده جنجالی «کادت دایتونا»^۴ نشان می‌دهد روش جایگزین غیرحقوقی می‌تواند به طور مؤثر اختلافات متعاقب دعاوی رسانه‌ای را حل کند. پس از گذشت سه سال و نیم از سرگیری اختلاف (از جمله شناسایی، دادرسی قضائی درباره افشای اظهارات و تقاضای رد رسیدگی مختصر) طرفین، پرونده مزبور را مسکوت گذاشتند و اختلافات خود را به هیئت شش نفره که به طور خاص برای این پرونده ایجاد شده بود، ارائه کردند. هیئت، مجاز به تعیین حقیقت یا دروغین بودن لایحه بود، اما نه صدور حکم نهایی. هیئت در مورد این که آیا اظهارات با سوءنیت منتشر شده است یا خیر، آیا در نتیجه مستقیم انتشار، صدمه‌ای متوجه شخص ثالث شده است یا نه.... اعلام کرد با فهم اینکه هیئت، اظهارات را نادرست می‌داند شاکي با وجود انتشار لایحه دفاعیات بیگناه شناخته می‌شود.

۱. براساس اطلاعات به دست آمده از پرونده‌های بیمه و بررسی روزنامه‌ها، برآوردهای مربوط به موارد محرمانه رسانه‌ای از ۹ تا ۱۵٪ محاسبه می‌شود.

۲. به‌ویژه در مواردی که ممکن است مذاکرات حقیقی باشد، ممکن است قبل از جلسه دادرسی بحث و جدل صورت نگیرد؛ زیرا انگیزه برای جلوگیری از استراق سمع در مقایسه با یک محاکمه به اندازه زیاد نیست و برخی از دادخواهان می‌خواهند از تصمیم دادگاه به عنوان یک ابزار در مذاکرات استفاده کنند.

3. Libel Law and the Press, supra note 2 at 83.

4. v. Daytona

در نتیجه شاکی با ترمیم شهرتش احساس رضایت نمود. ناشر نیز با توجه به زمان و هزینه صرفه جویی شده طبیعتاً از نتیجه راضی بود (Libel Dispute Ended by Stipulation or Expert Panel Resolution, Report 5. 1987).

به این ترتیب در برنامه فیصله اختلافات غیرحقوقی آمریکا، شاکی بدون نیاز به اثبات غفلت یا سوء نیت واقعی (مفهوم مدرن تقصیر)، فرصتی بهتر برای برنده شدن ندارد؛ گرچه پیچیدگی موضوع بر روی طول جلسه و مقدار موفقیت مورد انتظار پرونده خصوصاً در پرونده‌های مربوط به حقوق رسانه مستقیماً تأثیرگذار است، ولی در نهایت روند دادرسی و فیصله اختلافات سریع‌تر، ساده‌تر و ارزان‌تر خواهد بود. شایان ذکر است که برنامه‌های میانجیگری داوطلبانه (نه میانجیگری رسمی که در روش حقوقی بررسی شد) به طور کلی با مشکل کمبود استفاده مواجه بوده که این خود ناشی از رکود دانش عمومی و تمرکز صرف بر روش‌های تقلب‌آفرین و نگرش‌های سودجویانه جامعه حقوقی بوده است. پژوهشی در بستر اجرای برنامه مشارالیه در آمریکا نشان داده است که یک عامل کلیدی در استفاده طرفین از روش جایگزین، وکلای مورد حمایت آنها بوده است (Pearson, Thoennes & Vanderkooi, The Decision to Mediate of Divorce, 1982, P. 17).

۶. بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با مرور قواعد دادرسی رسانه‌ای ایران، در بیان نقاط اشتراک و افتراق آن با نظام رسانه‌ای آمریکا مشخص گرداند که اولاً مبانی مسئولیت رسانه‌ای با اقسام مبانی مسئولیت مدنی سازگاری دارد که از این حیث با نظام حقوق رسانه آمریکا نقطه اشتراک دارد. روش‌های پذیرفته شده فیصله اختلافات در این نظام در دو دسته: جبران مالی و غیر مالی مورد بحث، جرح و نقد واقع گردید و روشن شد تمرکز عموماً بر شیوه‌های جبران مالی واقع شده و برای جبران غیر مالی نقش محدودی مورد شناسایی واقع شده است؛ تا آنجا که در نظام رسانه‌ای آمریکا استفاده از روش‌های غیرحقوقی مورد استناد، مورد قهر و بی‌مهری واقع شده، کاوش در راه‌حل‌های فیصله اختلافات تقریباً در نهادهای ابتدایی چون الزام به عذرخواهی، تصحیح و غیره خلاصه شده است که در این میان ضرورت طرح نهادهای مطرح در نظام حقوقی رسانه‌ای آمریکا آشکار می‌شود.

با مطالعه تطبیقی در حقوق ایالات متحده آمریکا هم‌چنین روشن شد برنامه فیصله اختلافات قانونی نشان دهنده اولین تلاش رسمی برای روش‌های حل اختلاف در موارد شکایت به‌طور سازمان‌یافته در ایالات متحده آمریکا است و این موضوع در حوزه بسیار حساسی قرار دارد؛ زیرا بنیان‌های اولیه تعادل نظام رسانه‌ای باید حفظ شود؛ در حالی که باید به طرفین واقعاً آسیب‌دیده اجازه تلاش برای جبران خسارت را داد و جای آن دارد که با اجرای یک اصول جامعه‌شناسانه در ایران نیز مانع بروز اختلافات رسمی گردیم خصوصاً نهاد رسانه که نمود آزادی بیان است. مرحله ارزیابی اولیه نیز نشان داد فرآیند جایگزین، هزینه و زمان را کاهش داده و احساس عدالت و رضایت شرکت‌کنندگان را افزایش داده است. این پژوهش هم‌چنین نشان داد چگونه فرآیند جایگزین می‌تواند موثرتر واقع شود، چه عواملی بر استفاده از آن تأثیر می‌گذارد، و اینکه فرایند جامع فیصله اختلافات رسانه‌ای برای حل انواع اختلافات قضایی مفید است. چنانچه ذکر شد روش «خلاصه جلسه هیئت منصفه» نیز به طور عمده برای اکتساب بینش واقع‌بینانه به طرفین در مورد چگونگی جبران خسارت، مفید است. اما بیان شد که خلاصه جلسه هیئت منصفه نیز با فرایند فیصله اختلافات به صورت غیرداوری، مانند سایر روش‌ها به صورت کامل مطلوب نیست. افزون بر این، خلاصه جلسه هیئت منصفه حداقل هزینه و زمان را کاهش می‌دهد و وکیل مدافع را به هدف نمی‌رساند. به همین علت توصیه می‌شود از روش خلاصه جلسه هیئت منصفه استفاده نشود. برنامه ارزیابی اولیه بی‌طرفانه و محاکمه مختصر (مینی محاکمه)، اهداف و رویکردهای نسبتاً مشابهی دارند که با مواردی که در نهاد میانجیگری استفاده می‌شوند متفاوت است. بنابراین، ترکیب برنامه ارزیابی زود هنگام یا رویکرد محاکمه مختصر به همراه میانجیگری، تنوع بیشتری نسبت به استفاده صرف از دو فرایند اول دارد. لذا از مجموع کلام، به نظر می‌رسد توصیه به مدل «برنامه ارزیابی زود هنگام» در دادرسی رسانه‌ای اولویت خواهد داشت؛ زیرا این مورد نسبت به «محاکمه مختصر» کمتر رسمی است و برای اختلافات جزئی برنامه‌ریزی شده است تا بتواند با توسل به نهادهای غیرتشریفاتی و غیرحقوقی آنها را حل و فصل کند. در نتیجه انتظار می‌رود استفاده از موافقت‌نامه سازش و گسترش دادرسی خصوصی در دعوی رسانه با فراهم ساختن بسترها و زیربسترها افزایش یابد.

در این میان نهایتاً پیشنهاد می‌شود تا نهادهای جایگزین برای به حداقل رساندن تنش‌های موجود در عرصه مطبوعات ایران و فیصله

سریع‌تر و موثرتر اختلافات، پس از شناسایی در این نظام حقوقی رسانه‌ای مورد استفاده و تأکید قرار گیرد. البته نظام حقوقی ایران از مزیت‌هایی در این خصوص برخوردار است؛ از جمله حق در پاسخ‌گویی برای خواهان جبران خسارت ناشی از انتشار بیان‌های زیانبار که پیشنهاد می‌شود نظام حقوقی آمریکا نیز از این مکانیزم بی‌بهره نماند. در مقابل، ترکیب برنامه ارزیابی زود هنگام یا رویکرد محاکمه مختصر به همراه میانجیگری، همانگونه که به عنوان نتیجه بیان شد، از مجموع روش‌های ذکر شده کارآیی بیش‌تری دارد و جای طرح آن در نظام حقوق رسانه‌ی ایران خالی به نظر می‌رسد. در نهایت امیدواریم اختلافات قانونی حوزه رسانه، الگوی اختلافات دیگر را دنبال کنند تا این موارد بیشتر با کمک شخص ثالث بی‌طرف فیصله یابد.

منابع و مأخذ

1. Ansari, Baqer (2016). *Media Rights*. Tehran: Semat Publications, 9th edition. [In Persian]
2. Ansari, Baqir (2007). *Privacy Rights*. Tehran: Semat Publications. [In Persian]
3. Ansārī, Bāqīr (2012). *Civil responsibility of mass media*. Tehran: Deputy of Research, Compilation and Revision of Laws and Regulations. [In Persian]
4. Barrett, Franklin (1983). *Good Names and Bad Law: A Critique of Libel Law and a Proposal*, 18 *U.S.F. L. Rev.* 1.
5. Brazil, Kahn, Newman, Gold (1986), *Early Neutral Evaluation: An Experimental Effort to Expedite Dispute Resolution*, 69 *Judicature* 279 [hereinafter cited as ENE].
6. Bush, R. (1984), *Dispute Resolution Alternatives and Achieving the Goals of Civil Justice: Jurisdictional Principles for Process Choice*, *Wis. L. Rev.* 893.
7. Camevale & Pegnetter (1985). *The Selection of Mediation Tactics in Public Sector Disputes: A Contingency Analysis*, 41 *J. of Social Issues* 65.
8. Folberg J. & Taylor A., (2019). *Mediation: A Comprehensive Guide to Resolving Conflicts without Litigation*. *Michigan Law Review*.
9. Gertz v. (1985) Welch, Brennan, J., dissenting.8 at 368, n. 3.
10. Goldberg & Brett (1983), *An Experiment in the Mediation of Grievances* 106 *Monthly Lab. Rev.* 23.
11. Hensler (1982), in *The Pace of Litigation: Conference Proceedings* (Adler, Felstiner, Hensler, & Peterson, eds.
12. Jacoubovitch & Moore Lambros (1982), *The Summary Jury Trial and Other Alternative Methods of Dispute Resolution*. 103 *Fed. Rules Decisions* 461, 472.
13. Johnson Jr, V Kantor, & E. Schwartz (1982), *Outside the Courts: A Survey of Diversion Alternatives in Civil Cases*.
14. Katouzian, Nasser (2015), *Legal Facts*, Tehran: Katouzian Foundation Publications, 19th edition. [In Persian]
15. Kressel & Pruitt (1984), *Thibaut & Walker*, supra note 72 at 20; Vidmar, *The Small Claims Court: A Reconceptualization of Disputes and an Empirical Investigation*, 18 *Law & Soc. Rev.* 515.
16. Kritzer & Anderson (1983), *The Arbitration Alternative: A Comparative Analysis of Case Processing Time, Disposition Mode, and Cost in the American Arbitration Association and the Courts*. 8 *Just. Sys. J.* 6.
17. Levine (1987), *Early Neutral Evaluation: A Follow-Up Report*. 70 *Judicature* 236.
18. Levine (1989), *Early Neutral Evaluation: The Second Phase*. 1989 *J. of Dispute Resolution*, 1.
19. McMillan & Siegel (1981), *Creating a Fast-Track Alternative Under the Federal Rules of Civil Procedure*, 60 *Notre Dame L. Rev.* 431.
20. Pearson (1982), *An Evaluation of Alternatives to Court Adjudication*, 7 *Just. Sys. J.* 420.
21. Rubin (1985), *Experimental Research on Third Party Intervention in Conflict: Toward Some Generalizations*, 87 *Psych. Bull.* 379.
22. Rubin J. & Brown B. (1980), *The Social Psychology of Bargaining and Negotiation* 55 *Va.*
23. Safāī, Seyed Hossein (2014), "The concept of grave fault in connection with the conditions of non-responsibility", *the legal journal of the International Service Office of the Islamic Republic of Iran*, issue 4, winter. [In Persian]
24. Thibaut J. & Walker L. (1975), *Procedural Justice: A Psychological Analysis*: 20, 25.

25. Thibaut, Walker & Lind (1975), *Adversary Presentation and Bias in Legal Decision Making*, 86 Harv. L. Rev. 386.
26. Vidmar (1984), *Justice Motives and Other Psychological Factors in the Development and Resolution of Disputes*, in *The Justice Motive in Social Behavior: Adapting to Times of Scarcity and Change* 195 (M. Lerner & S. Lerner, eds).
27. Wissler Roselle (1990) *Media Libel Litigation: A Search for More Effective Dispute Resolution* Author(s): L., Vol. 14, No. 5, *Law and the Media* (Oct), pp. 469-488P
28. Ziyāi Begdalī, Mohammad Reza (2015), *Public International Law*, Tehran: Ganj Danesh Publications, 28th edition.
[In Persian]